

LITERATURA – MODALITATE SPECIFICĂ DE CUNOAȘTERE ȘI COMUNICARE; OPERA LITERARĂ; ELEMENTE CARACTERISTICE DIVERSELOR TIPURI DE TEXTE

1. Literatura – modalitate specifică de cunoaștere și comunicare
2. Opera literară – determinarea conceptului
3. Elemente caracteristice diverselor tipuri de texte – epic, liric, dramatic

1. Literatura – modalitate specifică de cunoaștere și comunicare

Literatura este o artă a cuvântului, o sumă de creații lingvistice care urmează diverse principii estetice. Conform DEX, literatura reprezintă o creație artistică al cărei mijloc de exprimare este limba; este asociată cu ideea de ficțiune, de imaginație a scriitorului, care transfigurează realitatea.

În „Dubla intenție a limbajului și problema stilului”, Tudor Vianu distinge între intenția tranzitivă și cea reflexivă a limbajului, considerând că cele două se află în raport de inversă proporționalitate. „Opera literară reprezintă o grupare de fapte lingvistice reflexive prinse în pastă și purtate de valul expresiilor tranzitive ale limbii.”¹ Tudor Vianu pornește de la ideea că acela care vorbește „comunică și se comunică. O face pentru alții și o face pentru el. În limbaj se eliberează o stare sufletească individuală și se organizează un raport social. Considerat în dubla

¹ Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura Minerva, București, 1988, p. 16

sa intenție, se poate spune că faptul lingvistic este în aceeași vreme reflexiv și tranzitiv. Se reflectă în el omul care îl produce și sunt atinși, prin el, toți oamenii care îl cunosc. În manifestările limbii radiază un focar interior de viață și primește căldură și lumină o comunitate omenească oarecare.”²

Cuvântul este elementul de bază al literaturii, criticul Titu Maiorescu fiind acela care vorbește despre elementele specifice fiecărei arte. Cuvântului care devine artistic i se oferă noi atribute: sensuri noi, conotația devenind element promordial, prin modificarea sensului de bază al acestuia. El separă literatura de știință, pornind de la ideea că obiectul științei îl reprezintă adevărul, în timp ce obiectul literaturii îl reprezintă frumosul.

Comunicarea artistică presupune transmiterea mesajului artistic și are următoarele funcții:

- a) poetică – este centrată asupra textului;
- b) emotivă – este centrată asupra emițătorului;
- c) referențială - acționează pe lângă referentul-mesaj și prin referentul-ficțional;
- d) metalingvistică – presupune coduri lingvistice, culturale, estetice;
- e) conativă – orientează discursul către lector.

La rândul său, limbajul artistic are anumite caracteristici specifice, prin care se diferențiază de limbajul comun. Astfel, acesta este preponderent conotativ, expresiv, subiectiv. De asemenea, semnificațiile unei expresii pot fi multiple, în funcție de interpretarea pe care o oferă lectorul, dar aceste interpretări sunt în relație apropiată cu expresia, cu mesajul. Ambiguitatea și polisemantismul reprezintă alte trăsături ale limbajului artistic. Fiecare scriitor își impune propriul stil asupra operei pe care o creează, așadar originalitatea se numără printre caracteristicile

² Tudor Vianu, *op.cit.*, p. 13

Mihaela Daniela Cîrstea

limbajului artistic. Orice operă literară are un caracter deschis, oferă multiple elemente de interpretare. „... o operă de artă este un obiect produs de un autor care organizează o rețea de efecte de comunicare în așa fel încât oricare eventual consumator să poată înțelege din nou [...] opera însăși, forma originară închipuită de autor. În acest sens, autorul produce o formă în sine închisă în dorința ca această formă să fie înțeleasă și consumată așa cum a produs-o el; totuși, în actul de reacție la rețeaua de stimuli și de înțelegere a relației dintre ei, oricare consumator aduce cu sine o situație existențială concretă, o sensibilitate condiționată în mod deosebit, o anumită cultură, gusturi, înclinații, prejudecăți personale, încât înțelegerea formei originare are loc dintr-o perspectivă individuală determinată. [...] În acest sens, deci, o operă de artă, formă încheată și *închisă* în perfecțiunea sa de organism perfect dimensionat, este în același timp *deschisă*, oferind posibilitatea de a fi interpretată în cele mai diferite feluri, fără ca singularitatea ei cu neputință de reprodus să fie prin aceasta lezată.”³

De fapt, Umberto Eco delimitează între două grade de deschidere ale unei opere literare – primul aparține operelor clasice, în care artistul nu dorește ambiguitatea excesivă a creației, iar al doilea grad aparține scrierilor moderne, în care ambiguitatea este voită, deliberată.

2. Opera literară – determinarea conceptului; autor, text, cititor

Opera literară reprezintă o creație artistică prin care se instituie un univers ficțional, un univers imaginat de scriitor, care devine emițător al actului de creație. Operele literare pot fi

³ Umberto Eco, *Opera deschisă*, Editura Paralela 45, 2006, p. 47-48;

populare (atunci când nu au un autor cunoscut) și culte (când autorul este cunoscut).

Opera literară este determinată de:

- a) factori intrinseci: textului (care au funcție poetică), modalități de organizare a discursului ficțional și structuri specifice de producere a sensului;
- b) factori extrinseci: - referentul (contextul care l-a generat), modelul estetic, codul de lectură și de interpretare, trăire estetică a receptorului.

Opera se definește prin:

- a) formă – planul expresiei;
- b) conținut – planul semnificațiilor.

Nivelurile unei opere literare:

- a) fonetic;
- b) grafic;
- c) morfosintactic;
- d) lexico-semantic;
- e) stilistic;
- f) imagistic;
- g) tematic;
- h) compozițional.

Autorul (scriitorul) reprezintă persoana care concepe opera literară, persoană cu o biografie cunoscută, care are un stil propriu, individual.

„Ceea ce vom numi *stilul* unui scriitor va fi ansamblul notațiilor pe care le adaugă expresiilor sale tranzitive și prin care comunicarea sa dobândește un fel de a fi subiectiv împreună cu interesul ei propriu-zis artistic.”⁴

⁴ Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura Minerva, București, 1988, p.

Cititorul reprezintă persoana reală, cu identitate socio-culturală, destinatarul/receptorul operei literare; acesta poate fi unul specializat (critic literar, student, profesor) sau nespecializat (interesat doar de actul de cultură).

Între autor și cititor se află textul propriu-zis (opera literară), caracterizată de ficționalitate.

3. Elementele caracteristice diverselor tipuri de texte: epic, liric, dramatic

Genul literar reprezintă un ansamblu de opere literare care se raportează în același mod la discursul literar. Operele care aparțin aceluiași gen se împart în specii literare.

Genul epic pornește de la etimonul grecesc „epos” și de la cel latinesc „epicus”, care înseamnă discurs, povestire. Astfel, epicul desemnează opera literară care transmite indirect sentimentele, evenimentele și care are drept mod de expunere predominant narațiunea îmbinată cu dialogul, descrierea și monologul sau monologul interior.

Narațiunea presupune relatarea unor evenimente la care participă personaje; este foarte importantă în epica tradițională și devine doar pretext în operele moderne.

Dialogul presupune stilul direct, înlănțuirea de replici a două sau mai multe personaje; pe lângă faptul că este mod de expunere, reprezintă o modalitate de caracterizare a personajelor.

Descrierea constă în prezentarea caracteristicilor unui peisaj sau ale unui personaj; reprezintă, de multe ori, o pauză în ritmul alert al acțiunii.

Monologul presupune tot stilul direct, o replică amplă a unui personaj. Monologul interior presupune prezentarea gândurilor unui personaj.

Construcția subiectului

Subiectul reprezintă conținutul operei epice, înlanțuirea de evenimente la care participă personajele.

Momentele subiectului

Expozițiunea reprezintă primul moment al subiectului, care fixează reperele spațio-temporale și introduce unele dintre personaje (de exemplu, în romanul „Ion” de Liviu Rebreanu, în expozițiune, cele mai multe dintre personaje apar la hora satului, eveniment esențial din lumea rurală).

Intriga reprezintă momentul care generează conflictul operei.

Desfășurarea acțiunii presupune derularea evenimentelor dintr-o operă epică; este cel mai amplu moment al subiectului; în funcție de specia literară, desfășurarea acțiunii se poate derula pe un plan (în schiță sau nuvelă) sau pe mai multe planuri narrative (în roman).

Punctul culminant constă în momentul de maximă intensitate și presupune rezolvarea situațiilor derulate pe parcursul desfășurării acțiunii.

Deznodământul este momentul ultim al operei literare care presupune rezolvarea conflictului, finalizarea operei literare.

În funcție de relația dintre narator și narațiune există:

- narațiune heterodiegetică – naratorul este în afara evenimentelor narate, perspectiva narativă este omniscientă, narațiunea este la persoana a III-a;
- narațiunea homodiegetică – naratorul se află în interiorul evenimentelor, este personaj, prezentând evenimentele la persoana I, perspectiva narativă este subiectivă;
- narațiunea polifonică – alternează cele două tipuri de narațiune (la persoana I și la persoana a III-a), precum și perspectiva narativă omniscientă cu aceea subiectivă.

Mihaela Daniela Cîrstea

Naratorul reprezintă „vocea” prin care se relatează evenimentele. Poate fi:

- narator heterodiegetic (extradiegetic) – anonim (relatează obiectiv, neutru) sau subiectiv (exprimă uneori principii ale scriitorului, comentează evenimente sau atitudini);
- narator homodiegetic (intradiegetic): personaj narator (este narator și protagonist), narator-martor (este în același timp narator și observator al evenimentelor povestite), narator-mesager (transmite unele întâmplări și el însuși se află în plan secund).

Narațiunea poate prezenta evenimentele în ordine cronologică, poate alterna planurile narrative sau poate prezenta întreruperi în firul epic. De aici derivă și tehnicile narrative utilizate:

- înlănțuirea (prezentarea evenimentelor în ordine cronologică);
- alternanța (evenimente petrecute simultan în planuri diferite);
- simetria/circularitatea (începutul și finalul sunt recurente);
- memoria afectivă (un eveniment din prezent declanșează amintirea unor evenimente din trecut);
- contrapunctul (secvențe simetrice care se petrec în planuri diferite).

Conflictul operei epice presupune tensiunea prin care este motivată acțiunea; conflictul poate fi între personaje, idei, principii, pasiuni etc. Poate fi: exterior, interior (de natură psihologică); conflictele exterioare pot fi întâlnite în operele epice tradiționale, conflictele interioare sunt specifice operelor moderne.

Prologul reprezintă prima secvență a operei, introducerea, în timp ce **epilogul** reprezintă concluzia, partea finală a operei